

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА,
КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

ГУД Т. М.,
асистент кафедри кримінального права № 2
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343. 365

**ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
ПРОТИДІІ ПРИХОВУВАННЮ ЗЛОЧИНУ**

У статті проаналізовано основні пам'ятки кримінального права України, від часів Київської Русі. Установлено особливості визначення ознак приховування злочину у кримінально-правових нормах протягом історії розвитку вітчизняного кримінального законодавства.

***Ключові слова:** приховування злочину, кримінальна відповідальність, історико-правовий аналіз.*

В статье проведен анализ основных памятников уголовного права Украины, начиная со времен Киевской Руси. Отмечены особенности определения признаков укрывательства преступления в уголовно-правовых нормах в ходе истории развития отечественного уголовного законодательства.

***Ключевые слова:** сокрытие преступления, уголовная ответственность, историко-правовой анализ.*

This article analyzes the main monuments of criminal law of Ukraine, from the time of Kievan Rus. Is marked features of determining signs of concealment of crimes in criminal law in the history of the national criminal law.

***Key words:** concealment of the crime, criminal responsibility, historical and legal analysis.*

Вступ. З прадавніх часів і до сьогодення члени суспільства залучалися до участі в підтриманні правопорядку, забезпечення державності, процесу боротьби зі злочинністю. Одним із виявів такого залучення стало закріплення законодавцем кримінальної відповідальності за приховування злочину, учиненого іншою особою. Звичайно, така відповідальність була встановлена не відразу. З розвитком кримінального законодавства у сфері охорони правосуддя відбувалися й становлення інституту причетності до злочину, а також еволюція відповідальності за його приховування.

Надзвичайно важливим для вирішення проблеми кримінальної відповідальності за приховування злочину є з'ясування питань соціальної зумовленості криміналізації цієї поведінки, зокрема питання про історичні передумови встановлення кримінально-правової заборони цього діяння й особливостей боротьби з ним на різних етапах розвитку Українського законодавства.

Теоретичним і практичним питанням причетності до злочину, у тому числі приховування злочину, присвячені праці Г.І. Баймурзіна, М.І. Блум, І.А. Бушуєва, Г.Б. Вітенберга, П.І. Гришаєва, П.Ф. Гришанина, М.І. Ковальова, О.М. Лемешко, М.І. Мельника, Б.Т. Разгільдієва, Н.Г. Радунцевої, В.Г. Смірнова, М.Х. Хабібুলліна й інших. Проте, незважаючи на численні дослідження зазначеної проблеми, питанням витоків і генезису кримінальної відповідальності за приховування злочину не приділено належної уваги науковців.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі основних етапів становлення та розвитку кримінально-правової заборони приховування злочину для подальшого використання

отриманих результатів щодо вдосконалення об'єктивних і суб'єктивних ознак його складу, визначення відповідних меж караності цього діяння, з'ясування критеріїв відмежування від інших суміжних злочинних виявів.

Результати дослідження. Перші згадування про приховування злочину містилися в найдавнішій історичній пам'ятці права – Руській Правді. Цей документ не закріплював загального складу приховування злочину, а відповідальність установлювалась за приховування окремих самостійних злочинних діянь. При цьому злочинним визнавалось приховування виключно злочинця або предметів, здобутих злочинним шляхом. Суб'єктами деяких таких діянь визнавались лише конкретні особи (наприклад, варяги та колбяги). Зазвичай приховування каралось так само, як і злочин, що приховувався. Натомість уже ці приписи передбачали можливість звільнення від відповідальності в разі, якщо приховувачу було не відомо про факт учинення злочину [1, с. 20–26].

У XIV ст. окремі князівства Київської Русі опинилися у складі Великого князівства Литовського, на теренах якого основним правовим актом уважався Судебник Казимира 1468 р., норми якого також передбачали відповідальність за приховування злочину, зокрема ст. 8 регулювала відповідальність за приховування майна, яке було здобуте злочинним шляхом [2, с. 25–32].

Подальшого розвитку норми про кримінальну відповідальність за приховування злочину набули в Литовському Статуті 1529 р., який передбачав кілька положень, що регулювали відповідальність за приховування злочинця та майна, здобутого злочинним шляхом. Їх особливістю було те, що завчасна обізнаність у тому, що особою було вчинено злочин, не потребувалася від приховувача, натомість він обов'язково мав знати, що приховує злочинця, і свідомо його переховувати. Зазвичай відповідальність приховувача полягала або у відшкодуванні шкоди, завданої злочинцем, або в такій самій відповідальності, яку мав зазнати злочинець. Якщо ж приховувачами були жінка й діти злочинця, то вони мали відпрацювати та відшкодувати збитки, тоді як голова родини міг бути страченим. При цьому їх обізнаність щодо вчиненого злочину батьком була не обов'язковою [2, с. 38–40].

Схожі норми містилися й у другому Статуті Великого князівства Литовського 1566 р., який після утворення Речі Посполитої діяв на території Київського, Волинського, Подільського та Брацлавського воєводств, що відійшли до Королівства Польського [2, с. 40–42]. Так, у статті 21 розділу XIV цього Статуту передбачалась відповідальність дружини й дітей злочинця за користування викраденим ним майном [3].

Надалі норми про відповідальність за приховування злочину розвинулися в Литовському Статуті 1588 р., розділи XI (артикули 36–37) і XIV (артикул 23) якого передбачали відповідальність за переховування злочинця, а також предметів і майна, здобутих злочинним шляхом, тощо [4]. Відповідальність приховувача була ідентичною з відповідальністю злочинця. Проте близькі родичі крадія каралися лише в тому випадку, якщо їм було відомо, що вони користуються краденим майном. Покаранням для них було позбавлення волі, яке застосовувалося в тоді, якщо вони не могли відшкодувати завдану шкоду потерпілому, тоді як до самого крадія застосовувалася смертна кара [2, с. 50–53]. Литовський Статут 1588 р. встановлював відповідальність за переховування не тільки злочинців, а й волоцюг (артикул 24 розділ XII).

Викладене дає підстави стверджувати, що норми, які регулювали відповідальність за приховування злочину, за часів перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського зазнали суттєвого розвитку. Для відповідальності за приховування злочину винний мав обов'язково знати, що приховує злочинця, і свідомо його переховувати. Члени сім'ї приховувача могли звільнитися від відповідальності в тих випадках, якщо вони не усвідомлювали, що користуються викраденим майном. На цьому етапі почала відбуватися диференціація відповідальності приховувачів та осіб, котрі вчинили злочин.

У 1667 р. між Річчю Посполитою і Московською державою було укладено Андрусівський договір, який офіційно закріпив поділ України на Правобережну та Лівобережну частини. У зв'язку з цим на Правобережній Україні продовжувала діяти судова система Речі Посполитої, а на території Лівобережної України, яка разом із Києвом відійшла до Московської держави, почало застосовуватися також і законодавство Російської імперії [2, с. 66–76]. Так, судові справи стосовно руського населення мали розглядатися воєводськими судами за Соборним уложенням 1649 р. й іншими російськими узаконеннями [2, с. 153]. У главі XXI цього акта «О розбойных и о татинных делех» закріплювалась відповідальність за приховування злочинця й майна, здобутого злочинним шляхом [5, с. 266–287]. Аналіз Соборного Уложення 1649 р. свідчить, що в цьому правовому акті відповідальність приховувача не залежала від усвідомлення ним того факту, що

він переховує злочинця. Водночас мала місце диференціація кримінальної відповідальності за злочин і його приховування, яка характеризувалася менш суворою відповідальністю приховувача злочину, ніж особи, котра його вчинила [2, с. 153].

Наступним важливим правовим документом, що регулював відповідальність за приховування злочинів, стала збірка законів, яка діяла на території Лівобережної України й отримала назву «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.) [2, с. 76–78]. Так, у пункті 1 артикула 41 глави 20 «Права» передбачалась відповідальність за переховування злочинця, а також за придбання, зберігання та використання майна, здобутого злочинним шляхом [6, с. 381]. У цьому нормативно-правовому акті покарання осіб, котрі приховували злочин, залежало від злочину, який приховувався, а також від злочину, унаслідок якого було добуто майно. За приховування підлягали відповідальності в тому числі й члени сім'ї особи, котра вчинила злочин, і особи, що проживали спільно зі злочинцем на правах таких членів. Проте їх відповідальність залежала від того, чи знали вони про джерело походження майна, чи – ні. У разі відсутності такої поінформованості їх відповідальність виключалася. Ці особи несли насамперед майнову відповідальність, і лише в разі неможливості заплатити за збитки причетні особи передавалися на службу потерпілій стороні [2, с. 87].

З періоду Гетьманщини XVII–XVIII ст. Україна не мала своєї державності: розділена між Росією й Австрією (Австро-Угорщиною) вона зазнавала всіх можливих утисків, зокрема, у сфері правового регулювання [7, с. 32]. У 1840–1842 рр. у губерніях Лівобережної України запроваджується виключно російське законодавство [8, с. 94]. Важливим джерелом права Російської імперії в цей історичний період став Звід законів Російської імперії 1832 р., а згодом – Уложення про покарання кримінальних та виправних (1845 р.), яке в 1857 р. було внесено до XV тому Зводу законів із деякими змінами [9, с. 12–14]. Відділ 3 цього Уложення містив положення про участь у злочині, зокрема ст. 16 передбачала припис, який визначав причетних до злочину осіб, у тому числі й приховувачів [10]. Відповідальність приховувачів передбачалась ст. 124 Уложення, згідно з якою приховувачі засуджувались до покарання, визначеного тим із пособників у злочині, чий сприяння не були необхідними для його вчинення (ст. 121), однак одним ступенем нижче [11]. Ця стаття мала характер загальної норми й застосовувалася в тих випадках, коли міра відповідальності не була визначена для приховувача спеціально.

Наступна редакція Уложення 1885 р. включала загальну норму щодо приховування злочину [12]. Так, у ст. 14 закріплювалось визначення приховувача, критерії відмежування приховування злочину від участі в ньому, а також від пособництва в злочині. Визначались види приховування, до яких належали приховування слідів злочину, злочинця або предметів, здобутих злочинним шляхом (п. 24). Метою цього діяння визнавалось прагнення уникнути відповідальності за вчинений злочин (п. 28). Межі караності приховування залежали від меж відповідальності за злочин, що приховувався (п. 29). Водночас приховувач притягувався до відповідальності лише, якщо він усвідомлював факт учинення попереднього злочину (п. 31). Окремо в частині Е ст. 14 «Випадки, у яких приховування стає самостійним злочином» передбачались спеціальні види приховування, за вчинення яких встановлювалась самостійна кримінальна відповідальність. Ст. 128 безпосередньо регулювала кримінальну відповідальність приховувачів, що перебували в родинних стосунках зі злочинцем. Згідно з даною нормою покарання цим особам або не призначалось, або пом'якшувалось, порівняно з іншими суб'єктами. Але родинні взаємини не мали значення в разі приховування державних злочинів (п. 15 ст. 128). Уложення 1885 р. значно розширило коло суб'єктів цього діяння. За приховування несли відповідальність не тільки фізичні особи, а й громади (наприклад ст. 530).

Отже, на відміну від попередніх нормативних актів, що діяли на українських землях, Уложення про покарання кримінальні та виправні вперше встановлює визначення приховувача. Зазвичай відповідальність приховувача була менш суворою, ніж співучасників злочину, й визначалася залежно від відповідальності пособника. Однак у випадках, прямо встановлених в Уложенні, відповідальність приховувача передбачалася прямо в законі. Окремо регламентувалася кримінальна відповідальність за приховування осіб, що перебували у родинних взаєминах зі злочинцем.

У 1864 р. в Російській імперії була проведена судова реформа. Одним із її результатів стало прийняття чотирьох Судових Статутів від 20 листопада 1864 р. Четвертий Судовий Статут про покарання, що накладаються мировими суддями, регулював кримінально-правові відносини й установлював відповідальність винних у незначних злочинах і проступках. Ці норми були взяті з Уложення про покарання кримінальні та виправні й супроводжувалися певним коментарем. Пе-

редбачалася цим Судовим Статутом і відповідальність за приховування, зокрема приховування злочинця та майна, здобутого злочинним шляхом.

Приховуванню злочину були присвячені статті (зокрема ст. ст. 166–169) Кримінального Уложення 1903 р. На законодавчому рівні проводилося розмежування приховування від співучасті, а також від користування плодами злочину, який належить до майнових злочинів (ст. ст. 616–619). Уложення розрізняло приховування злочинного діяння і злочинця. Перший вид (ст. 166) полягав у пошкодженні, приховуванні або захопленні доказів у кримінальній або цивільній справі. Другий (ст. ст. 167 і 169) охоплював приховування та сприяння у приховуванні особи, яка вчинила злочин, причому відповідальність за цей вид приховування диференціювалася залежно від покарання, до якого було засуджено винну особу, і тяжкості злочину, що приховувався. У ст. 170 передбачалось, що особи, котрі перебувають у родинних стосунках зі злочинцем, не підлягають покаранню за приховування вчиненого ним злочину [13].

Аналіз російського кримінального законодавства XIX – початку XX ст., що діяв на території українських земель, свідчить про його досить високий рівень розвитку. Деякі його досягнення, у тому числі в питанні регламентації відповідальності за приховування злочину, зберігають своє значення досі.

У результаті Жовтневої революції 1917 р. припинила своє існування Російська імперія. У період існування УНР, Української держави й Директорії УНР (1917–1920 рр.), незважаючи на те що чинними урядами було прийнято низьку законодавчих актів щодо протидії окремим видам злочинів, кримінального законодавства незалежної України так і не було створено [2, с. 208, 209].

Згодом на території України, підконтрольній радянській владі, починає застосовуватися законодавство, що було прийняте урядом Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки, а пізніше й урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Керівні начала з кримінального права РРФСР 1919 р. стали головним документом, що регулював на той час кримінально-правові відносини та поширювали свою дію й на українські землі. Указаний документ містив розділ V, присвячений співучасті з однойменним найменуванням, ст. 24 якого містила визначення пособників, а приховування розглядалося як пособництво [14].

Водночас із Керівними началами 1919 р. застосовувались нормативні акти, прийняті Радою Народних Комісарів, які також містили норми про приховування злочинів. Так, п. 2 декрету РНК РРФСР «Про хабарництво» від 08 травня 1918 р. закріплював відповідальність, з поміж інших, осіб, причетних до давання хабара службовцям [15]. При цьому приховування хабарництва вважалося не лише видом причетності, а й самостійним деліктом. Це положення було закріплене в п. 3 декрету РНК РРФСР від 16 серпня 1921 р. «Про боротьбу із хабарництвом»: карається позбавленням волі з конфіскацією майна, або без такої – посередництвом у скоєнні злочину, установленому п. 1, а рівно приховування хабарників [16].

Така тенденція була притаманна не лише відповідальності за приховування хабарництва, а й за приховування інших злочинів. Наприклад, у п. 11 декрету РНК РРФСР від 22 липня 1918 р. «Про спекуляцію» передбачалося, що підбурювачі, пособники та причетні до вищевказаних діянь особи (як-от: особи, що постачали спекулянтам дозволи на отримання й переміщення товарів, наряди на них, що надавали їм склади, вагони та загалом засоби пересування, що перепродавали дублікати й різного роду товарні квитанції, тощо) караються нарівні з головним винуватцем [17].

Наступним кроком у розвитку кримінальної відповідальності за приховування злочинів став Кримінальний кодекс УРСР (далі – КК УРСР) 1922 р., де передбачалась відповідальність за приховування окремих видів злочинних діянь. Наприклад, приховування контрреволюційних злочинів (ст. 68), приховування банд, їх окремих учасників, а також приховування добутого та слідів злочину (ч. 2 ст. 76), приховування підроблення грошових знаків і державних процентних паперів, марок та інших знаків державної оплати (ч. 1 ст. 85), приховування хабарництва (ч. 2 ст. 114). Характерною рисою КК УРСР 1922 р. було те, що приховування хоча й не ототожнювалося з пособництвом, проте розглядалося як вияв співучасті у злочині, до того ж незалежно від того, було воно заздалегідь обіцяно чи ні.

КК УРСР 1927 р. вже виокремлював переховування злочинів як діяння, що не належить до співучасті у злочині. На відміну від свого попередника, КК УРСР 1927 р. розрізняв інститути співучасті та причетності до злочину, у тому числі заздалегідь обіцяне й заздалегідь необіцяне приховування злочину. Відповідно до ч. 2 ст. 19 КК УРСР 1927 р., за переховування злочинця або приховування слідів злочину, що не є сприянням учиненню злочину, застосовувалися заходи соціального захисту, проте лише у випадках, спеціально зазначених у Кодексі. За заздалегідь необіцяне приховування злочинця або слідів злочину відповідальність наставала за ст. 72 цього

Кодексу. У свою чергу, у ст. 20 КК УРСР 1927 р. пособником визнавались особи, котрі сприяли виконанню злочину порадами, указівками, усуненням перешкод та іншими способами, а також переховуванню злочинця або приховуванню слідів злочину. Крім цього, у КК 1927 р. була виключена відповідальність за такі спеціальні види приховування, як приховування банд і їх окремих учасників, добутого та слідів злочину, приховування підроблених грошових знаків і державних цінних паперів, марок та інших знаків державної оплати, а також приховування хабарництва. Водночас приховування стало визначатися не як контрреволюційний злочин, пов'язаний із приховуванням частини контрреволюційних злочинів, а як «інші» злочини проти порядку управління, охоплюючи діяння, за які судом могло бути призначено позбавлення волі на строк більше ніж один рік або визначено в законі позбавлення волі на строк не менше ніж шість місяців [18, с. 449].

Більш детальної регламентації відповідальність за приховування злочину набула у Кримінальному кодексі УРСР 1960 р. До новел цього нормативно-правового акта слід зарахувати, по-перше, законодавче визначення приховування злочину (ст. 20 КК УРСР); по-друге, зарахування приховування злочинів до злочинів проти правосуддя; по-третє, положення, згідно з яким відповідальність за переховування настає лише у випадках, спеціально передбачених ста 186 цього Кодексу; по-четверте, закріплення у ст. 186 вичерпного переліку злочинів, переховування яких заборонялось під загрозою застосування покарання, а саме: діяння, які посягали на різні об'єкти, зокрема злочини проти держави, державної та колективної власності, проти життя, здоров'я, волі й гідності особи тощо. При цьому ці злочини були різного ступеня тяжкості, але їх переховування могло спричинити значну суспільну шкоду.

Висновки. Приховування злочину є одним із найдавніших протиправних діянь. Аналіз історії українського кримінального законодавства свідчить, що в перших джерелах кримінального права ще не проводилось розмежування між заздалегідь обіцяним і необіцяним приховуванням злочинів. Проте така поведінка вже визнавалась самостійним деліктом поряд зі співучастю у злочині. У пам'ятках права до приховування злочину насамперед належали діяння щодо такого: 1) переховування злочинця й надання йому будь-якої допомоги; 2) приховування злочину, зокрема майна, здобутого злочинним шляхом, у тому числі користування викраденим. Факт спорідненості приховувача та особи, яка вчинила злочин, поступово починає набувати значення обставини, що виключає кримінальну відповідальність за приховування злочину. Покарання за приховування злочину визначалось або в межах, установлених законом за злочин, що приховувався, або було менш суворим, ніж застосовувалось до учасника злочину.

Список використаних джерел:

1. Хрестоматія з історії держави і права України : [навчальний посібник] / упоряд.: А.С. Чайковський (кер.), О.Л. Копиленко, В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов, Г.І. Трофанчук. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.
2. Беніцький А.С. Історія розвитку кримінального законодавства щодо причетності до злочину на території України : [монографія] / А.С. Беніцький. – Луганськ : СПД Резников В.С., 2012. – 340 с.
3. Другий (Волинський) статут Великого князівства Литовського 1566 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm>.
4. Статут Великого князівства Литовського 1588 года / подг. О. Лицкевич. – Мн., 2002–2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm>.
5. Тихомиров М.Н. Соборное уложение 1649 года / М.Н. Тихомиров, Елифанов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 444 с.
6. Права, за якими судиться малоросійський народ / упоряд.: К.А. Вислобоков. – К., 1997. – 548 с.
7. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України : [навчальний посібник] / І.Я. Терлюк. – Львів : Ліга-Прес, 2007. – 92 с.
8. Заруба В.М. Історія держави і права України : [навчальний посібник.] / В.М. Заруба. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.
9. Глухова О.В. Уголовная ответственность за недоносительство и укрывательство преступлений : [монографія] / О.В. Глухова. – Брест : БрГУ, 2010. – 247 с.
10. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных // Свод законов Российской Империи, повелением Государя Императора Николая Первого составленный. – СПб. : Типография второго отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – Т. 15 : Законы уголовные.

11. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://civil.consultant.ru/reprint/books/229/13.html>.
12. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 г. / сост. Н.С. Таганцевым. – СПб. : Гос. типография, 1908. – 959 с.
13. Уголовное Уложение. – СПб. : Сенатская типография, 1903.
14. Постановление Народного Комиссариата юстиции РСФСР «Руководящие начала по уголовному праву Р.С.Ф.С.Р.» от 12.12.1919 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=4859>.
15. О взяточничестве : Декрет СНК РСФСР от 8.05.1918 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=14239>.
16. О борьбе со взяточничеством : Декрет СНК РСФСР от 16.08.1921 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=17845>.
17. О спекуляции : Декрет СНК РСФСР от 22.07.1918 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=18722>.
18. Дришлюк И.А. История развития законодательства об ответственности за преступления против правосудия (УК УССР 1922 и 1927 годов) / И.А. Дришлюк // Актуальні проблеми політики. – 2003. – Вип. 16. – С. 444–453.

КЛОЧКО А. М.,

кандидат юридичних наук, доцент
(Сумський державний університет)

УДК 343.85

ШАХРАЙСТВО ПІД ЧАС ОТРИМАННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУ

У статті розглядаються деякі особливості шахрайських схем, що використовуються злочинцями з метою отримання кредитних ресурсів банків. Наводяться окремі найбільш розповсюджені супутні шахрайству під час оформлення кредитів складі злочинів. З урахуванням економічної ситуації в країні надаються рекомендації щодо запобігання правоохоронними органами та службами безпеки банків вчиненню банківського шахрайства.

Ключові слова: кредит, банківська система, шахрайство, рекомендації, запобігання.

В статье рассматриваются некоторые особенности мошеннических схем, которые применяются преступниками с целью получения кредитных ресурсов банков. Представлены некоторые наиболее распространенные сопутствующие мошенничеству при оформлении кредитов составы преступлений. С учетом экономической ситуации в стране даются рекомендации относительно предупреждения правоохранительными органами и службами безопасности банков совершения банковского мошенничества.

Ключевые слова: кредит, банковская система, мошенничество, рекомендации, предупреждение.

This article discusses some features of the fraud schemes used by criminals with the purpose of obtaining credit resources of banks. Considers some of the most common accompanying the fraud crimes. Taking into account the economic situation in the country, recommendations are provided to prevent by the law enforcement bodies and security services banks committing bank fraud.

Key words: credit, banking, fraud, recommendations, warning.

